

HABIL. DR. MEČISLOVAS JUČAS

Vilniaus universitetas

LIETUVOS PARAPIJŲ FUNDACIJOS XV–XVIII a.

Straipsnio uždavinys – atskleisti Lietuvos katalikų parapijų ir jų filijų atsiradimo ir raidos istoriją XV–XVIII a. Šis klausimas nėra naujas. Jį pradėjo spręsti žemaičių vyskupas mokslininkas Motiejus Valančius. Jo darbą tęsė Paulius Jatulis, Zenonas Ivinskis, Konstantinas Jablonskis, Jurgis Lebedys ir lenkų istorikai Ježis Ochmanskis ir Gžegožas Blaščikas. Bet iki šiol, ypač Vilniaus vyskupijos, parapijų fundavimo istorijos faktai archyvuose dar nėra išsemti. Autorius, remdamasis istorinės literatūros ir archyvų duomenimis, nagrinėja naujai ištirtus parapijų ir filijų fundavimo ir dotacinius aktus. XVII–XVIII a. buvo filijų kūrimo laikai. Inicatyva priklausė vidutinei bajorijai. Valdovai po Zigmanto Vazos mirties labiau tenkinosi kolicijos teise.

Šis straipsnis yra toliau pateikiamų lentelių įvadas. Lentelėse atskleidžiamas parapijų fundacijų ir dotacijų turinys, t.y. žemės, pinigų užrašymai, dešimtinės – kalendos ir propinacinės teisės. Siekiama įvardyti filantropus, aukojusius savo turta valdinių dvasinei globai. Plėtojant parapijų ir filijų tinklą stengtasi mažinti nuotolių tarp parapijų ir palengvinti valdiniams atlikti savo religines pareigas. Autorius nori parodyti, kad *cura animarum* – rūpinimasis sielomis – buvo pagrindinis dievobaimingo elito rūpestis ir visų fundacijų variklis.

Taigi šio darbo tikslas yra paskelbti iki šiol nežinomus fundatorius-filantropus, aptarti fundacijų turinį ir fundacijų likimą nagrinėjant parapijų vizitacijas ir vizitatorių sudarytus inventorius.

Parapija buvo Katalikų Bažnyčios gyvoji ląstelė. Šiandien jau žinome daugumos parapijų atsiradimo aplinkybes, nes yra nustatyta jų fundatoriai ir išnagrinėti fundaciniai aktai. Be pastovios bažnytinės beneficijos, t.y. žemės su joje gyvenančiais žmonėmis ir jų prievolėmis, negalėjo būti parapijos. Fundacija reiškė parapijos klebono ir jo pagalbininkų aprūpinimą aukomis. Bažnytinė nuosavybė – *patrimonia Christi* – buvo paveldima, bet be teisės ją parduoti, dovanoti ar net sukeisti. Iš pasaulietinės jurisdikcijos ji buvo išskirta ir atiduota dvasininkų jurisdikcijai, tik ne bažnyčiai ir ne klebonui, po kurio mirties galėtų dingti ir beneficijos savininkas, o parapijai, be to, paveldimai.

Literatūra. Pirmasis parapijų fundaciniais aktais ėmė domėtis Žemaičių vyskupas mokslininkas Motiejus Valančius¹. M. Valančius pažino istorijos epochas iš archyvų ir spausdintos istorinės medžiagos. Jis naudojami ne tik tais archyvais, kurie pakliuvo po ranka, bet istorijos faktų ieškojo, o neradęs užrašų net apgailestavo (p. 61, 168, 1972 m. raštų leidimas). Tekste jis kartais rašė apibendrinamai: „toje gadynėje“ (p. 74) „mažne tuokart“ (p. 76), „įvairūs didžiūnai steigė bažnyčias“ (p. 96). Bet lentelėse parapijų fundatoriai ir fundacijų datos išvardytos tiksliai. Daugelis autorių dabar vardija M. Valančiaus nurodytų parapijų įkūrimo datų netikslumus, bet nepasako, kad daugelį M. Valančiaus nurodytų datų ir fundatorių galima patvirtinti kitais dokumentais. Pavyzdžiui, 17 parapijų steigimo datų sutampa su M. Babinovskio kodeksu. Bet nežinia, ar jis tuo kodeksu naudojosi, nes 11 parapijų (iš to laikotarpio, t.y. iki 1626 m.) M. Valančius nurodo papildomai. Antai Žarėnų parapija, pasak M. Valančiaus, funduota 1626 m. Šis karaliaus Zigmanto Vazos fundacinis aktas yra (kopija – LM, b. 100, l. 496). Žinoma, kad M. Valančiaus nurodytas parapijų fundavimo datas reikia patikslinti pagal kitus dokumentus. Abejotinos jo nurodytos 1416 m. Vytauto fundacijų datos, nes nėra išlikę jų dokumentų. Jo sudarytose lentelėse išvardijama devyniasdešimt XV–XVIII a. Žemaičių vyskupijos parapijų. Vyskupas Steponas Giedraitis 1793 m. rašė į Romą, kad Žemaičių vyskupijoje yra 91 parapija². Vadinasi, M. Valančiaus duomenys yra išsamūs. M. Valančius neatskleidė fundacijų turinio, nes jo uždavinys buvo kitoks – 1841 m. klebonų pajamos ir išlaidos. Mat 1841 m. gruodžio 25 d. ir 1843 m. gegužės 11 d. caro įsakais buvo atimtos parapinės žemės su baudžiauninkais ir fundaciniai kapitalai³. Senieji fundatorių aktai neteko galios ir liko vien istorija. Bet fundatorių įkurtos parapijos nebuvo panaikintos. Valdžia skyrė joms po 33 dešimtines žemės be baudžiauninkų ir leido rinkti aukas bažnyčioms pinigais ir natūra.

Šių laikų Žemaičių vyskupijos bažnyčių fundavimo ir parapijų įsteigimo aktus yra publikavęs Paulius Jatulis⁴. Jis pasinaudojo Babinovskio kodeksu, kur surašyta Žemaičių vyskupijos parapijų steigimo aktai iki 1619 m. ir su nedideliais papildymais iki 1626 m. P. Jatulio publikacijoje paskutinė data nurodoma 1636 m., kai Žemaičių vyskupo Stanislovo Kiškos paliepimu

¹ M. Valančius, *Žemajtiu Viskupiste*, Vilnius, 1848, d. 1–2, kn. *Raštai*, Vilnius, 1972.

² *Relationes status dioecesium in Magno Ducatu Lituaniae*, vol. 1, Dioecesis Vilnensis et Samogitiae, red. Paulius Rabikauskas, Romae, 1971, p. 452.

³ V. Merkys, *Motiejus Valančius*, Vilnius, 1999, p. 241–242.

⁴ *Codex Medicinensis seu Samogitiae dioecesis*, collegit P. Jatulis, d. I (1416–1609), Roma, 1984; d. II, Roma, 1989.

Varnių kanauninkas Matas [Babinovskis](#) surašė žemaičių parapijų steigimo privilegijas. Tas privilegijų nuorašų Kodeksas saugomas Vilniaus universitete (VUB, f. 1-F, 719), pavadinimu *Fundationes, Privilegia Ecclesiae Cathedralis Mednicensis totiusque Diocesis Samogitiae ex mandato ill. Domini Stanislai Kiszka ep. Samogitiae per me Mathaeum Babinovski canonicum dictae Cath. ex authenticis descripta et collecta Vornis seu Mednicensis anno 1619. VIII. 7.*

P.[Jatulio](#) publikacijoje pateikti šių Lietuvos bažnyčių fundatoriai, fundacijos ir dotacijos: Veliuonos – 1421.VI.22, [Vytautas](#); Šiluvos – 1457.IX.18, Petras [Gedgaudas](#); Alsėdžių – 1475.X.29, vyskupas [Baltramiejus](#); Krakių – 1478.V.17, apdovanojimo akto nuorašas; Krekenavos – 1484.X.28, Vizgirdaičiai; Luokės – 1493.VIII.14, [Aleksandras](#) atnaujino privilegiją (LM, kn. 128, Nr. 28); Kurtuvėnų – 1498.VI.15, [Jaugelavičius](#); Linkuvos – 1503. III. 8, Kotrėna, Mykolo duktė; Tauragės – 1507.III.21, [Bartašius](#); Švėkšnos – 1509.V.21, Mikalojus [Kęsgaila](#); Batakių – 1509.V.31, Stanislovas [Jonavičius](#) ([Kęsgaila](#)); Saločių (Pamūšio) – 1514.II.12, Barbora [Pečkienė](#); Šiaulėnų – 1514.V.30, [Butrimavičius](#); Liolių – 1517.VII.23, Viekvaičiai; Joniškio – 1526.II.23, Vilniaus vyskupas Jonas; Šėduvos – 1529.XI.3, karalius [Zigmantas III](#); Šilalės – 1533.IX.9, [Orvidavičius](#); Sedos – 1538.III.1, [Bartoševičius](#) funduoja tėvo Vaclovo funduotą bažnyčią; Baisogalos – 1539.V.2, karalius [Zigmantas III](#); Vilkijos – 1542.V.13, karalius [Žygimantas I](#); Jurbarko – 1554.X.24, karalienė [Bona](#); Virbalio – 1555.V.10, karalienė [Bona](#); Palangos ir Gargždų – 1590.I.10, karalienė [Ona](#); Akmenės – 1596.VII.16, karalienė [Ona](#); Tryškių ir Raudėnų – 1611.XI.5, karaliaus [Zigmanto III](#) konfirmacija; Skuodo – 1614.VIII.27, Jonas Karolis [Chodkevičius](#); Grinkiškio – 1618.IV.7, karaliaus [Zigmanto III](#) konfirmacija; Radviliškio – 1619.III.28, karaliaus [Zigmanto III](#) konfirmacija; Pavanėnės – 1620. VII. 8, Florijonas Bogušas [Okminskis](#); Šiupylių – 1623. III. 16, karaliaus [Zigmanto III](#) konfirmacija; Gruzdžių – 1623. III. 16, karaliaus [Zigmanto III](#) konfirmacija.

Be fundacinių aktų, P.[Jatulis](#) skelbė aktus, jo pavadintus dotaciniais, atseit, jau buvusių iki tol parapijų. Galima dėl to ir suabejoti, nes kartais vietoj žodžio „fundacinis“ jis vartoja „dotacinis“. Iš P.[Jatulio](#) skelbtų dotacinių aktų matyti, kad parapijos buvo: Viduklės – 1528.VIII.19; Ariogalos – 1542.V.13; Mosėdžio – 1545.XI.30; Josvainių – 1593; Rietavo – 1596.IV.28; Platelių – 1598.II.17; Žvingių – 1606.IV.28; Vainuto – 1606.IV.28; Kvėdaros – 1609.II.5; Užvenčio – 1609.II.5; Šilalės – 1533.IX.9; Virbalio – 1609.VIII.5; Telšių – 1612.VIII.26; Gardų – 1613.XI.19; Plungės – 1617.VIII.9; Tverų – 1618.II.18; Raudėnų – 1622.XII.12; Žagarės – 1623.III.16; Girkalnio – 1624.II.13; Seredžiaus – 1635.VII.10; Vieksnių – 1636.VIII.26.

Parapijas buvus rodo ir altarijų ar koplyčių fundaciniai aktai: Betygalos – 1466.XI.6; Šaukėnų – 1487.XI.7; Raseinių – 1504.VI.9; Kelmės – 1512.V.6; Klovainių – 1694.II.22.

Lenkų istorikas Gžegožas **Blašćikas** parašė kritišką studiją iš Žemaičių parapijų istorijos iki 1613 metų. Jis naudojosi P.**Jatulio** publikacija ir Lietuvos archyvuose surado dar 9 parapijų fundacinius aktus⁵. G.**Blašćiko** žemaičių parapijų fundacijų papildymai vien iš archyvų yra šie: 1) Kražių (iš Konstantino **Jablonskio** išrašų), 2) Tauragės, 3) Vainuto, 4) Virbalio, 5) Telšių, 6) Žvingių, 7) Zapyškio, 8) Čekiškės, 9) Senosios Žagarės. Bet jo darbe nėra atskleista fundacijos turinys, o dažnai ir fundacijos likimas. Pasinaudoję jo rasta dokumentais iš minėtų parapijų, įtraukiame juos į savo lenteles. Visai neliečiame jo minimų fundacijų aktų, jau skelbtų iki jo kitose publikacijose, kaip „Codex Mednicensis“. Galima pagrįstai suabejoti, ar būta parapijų, jei nėra jų fundacinių aktų.

Mūsų mokslinės istoriografijos pradininkas Konstantinas **Jablonskis** rinko ir nurašė parapijų fundacinius aktus, kaupė juos savo archyve⁶. Bet jis nėra paskelbęs tų dokumentų. Šį darbą dirbo ir mūsų išeivis Zenonas **Ivinskis**, nors, atitrūkęs nuo Lietuvos archyvų, galėjo remtis tik Romoje jau žinomu **Babinovskio** kodeksu ir M.**Valančiaus** lentelėmis⁷.

Reikšmingai prie šios temos tyrimo prisidėjo literatūrologas Jurgis **Lebedys**. Bendradarbiai po J.**Lebedžio** mirties paskelbė jo surinktą iš parapijų archyvų medžiagą apie parapiinę švietimo sistemą⁸. J.**Lebedys** išrašė iš parapijų archyvų ištraukas iš visos Lietuvos fundacinių aktų, parapijų vizitacijų ir inventorių. Bet jo tikslas buvo nustatyti parapines mokyklas ir lietuvių kalbos vartojimą bažnyčiose ir mokyklose. Jis neminėjo fundacijų turinio, jei jame nebuvo paminėta lietuvių kalba, lietuviški vietovardžiai ar pavardės. Be to, ne visas fundacines privilegijas ar jų registrus jis galėjo aprėpti.

Kelis fundacinius aktus aptarė Rimantas **Jasas**, aptikęs juos Lietuvos mokslų akademijos bibliotekoje tarp pergamentų⁹. Kapitalinį darbą atliko Kazys **Misius** ir Romualdas **Šinkūnas**. Jų veikalas skirtas platiesiems skaitytojų sluoksniams ir neturi mokslinio aparato. Čia akcentuojamos bažnyčių

⁵ G.**Błaszczyk**, *Diecezja Żmódzka od XV wieku do początku XVII wieku*, Poznań, 1993.

⁶ MAB, f. 256.

⁷ Z.**Ivinskis**, *Die Entwicklung der Reformation in Litauen bis zum Erscheinen der Jesuiten 1569.*, kn. *Forschungen zur Osteuropäischen Geschichte*, t. 12, 1967, p. 7–45.

⁸ J.**Lebedys**, *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*, sudarė V.**Zaborskaitė**, Vilnius, 1976.

⁹ *Pergamentų katalogas*, sudarė R.**Jasas**, Vilnius, 1980.

statymo ir perstatymo datos ir XX a. Lietuvos parapijų padėtis. Vis dėlto kruopščiai išrinkti faktai iš pirminių istorijos šaltinių gali būti vertingi tyrėjams, nes čia sužymėtos Lietuvos parapijų bažnyčių fundavimo datos, fundatoriai ir net trumpai fundacijų turinys¹⁰.

Jaunas istorikas Mindaugas Paknys paskelbė XVII a. bažnyčių fundatorių ir mecenatų sąrašą, kuriame įvardyta apie 500 filantropų¹¹. Bet jo minimi fundaciniai aktai neparodo fundacijų turinio.

Beveik neturime publikacijų iš Vilniaus vyskupijos. Todėl čia reikia pradėti nuo pamatų. P. Jatulio paskelbtų Žemaičių vyskupijos fundacinių aktų ir vėlesnių vizitacijų lentelėse jau nevardysime ir tų parapijų aktais nesinaudosime.

Fundacijų archyvai. Parapijų archyvai dar nėra istorikų iki galo ištirti. Žemaičių vyskupijos parapijų dokumentai saugomi Žemaičių vyskupijos kurijos archyve – LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 300–506, o jų registrai – f. 696, ap. 2, b. 2. Beje, registrai naudotini tik tuomet, kai juose atskleidžiamas dokumentų turinys. Vilniaus vyskupijos parapijų įsteigimo karalių privilegijos, tiksliau, jų kopijos, yra vyskupijos kapitulos fonde – MAB, f. 43, b. 204. Tų privilegijų lyg ir tęsinys, beje, rašytas ta pačia ranka, saugomas VUB, f. 57, b. 53, Nr. 44. Ta knyga pažymėta Nr. 6 ir pavadinta „Vilniaus vyskupijos archyvo aktai“. Vilniaus vyskupija turi savo parapijų vizitacijų ir inventorių dokumentus – VUB, f. 57, b. 53, Nr. 173–1341. Be čia suminėtų dokumentų rinkinių, turime jų ir Lietuvos Metrikoje (privilegijų ir prezentacijų aktai). Vien Lietuvos Metrikoje (LM) yra šios valdovų Vazų suteiktos parapijų fundacinių aktų kopijos: Daugų – LM, b. 121, l. 245; Kavarsko – LM, b. 107, l. 128–131; Kulių – LM, b. 114, l. 530 ir b. 115, l. 317; Laukuvos – LM, b. 129, l. 602; Lavoriškių – LM, b. 114, l. 237, b. 118, l. 358; Naujamiesčio – LM, b. 141, l. 140; Panevėžio – LM, b. 99, l. 305; Paširvinčio – LM, b. 92, l. 118; Raguvos – LM, b. 141, l. 140; Rumšiškių – LM, b. 86, l. 855; Stakliškių – LM, b. 80, l. 264; Šeduvos – LM, b. 91, l. 299; Užvenčio – LM, b. 86, l. 770; Žarėnų – LM, b. 100, l. 496; Obelių – LM, b. 102, l. 269; Vilkijos – LM, b. 148, l. 524, pavietų teismų knygoje (pagal Ivano Sprogio aprašą – „Index geograficzny miejscowości...“ ir net caro laikų valstybinių turtų archyve – LVIA, f. 525, ap. 8.

Istorinės medžiagos teikia parapijų bažnyčių vizitacijos – tiek generalinės vyskupų, tiek dekanų. Dekanatų (dekanate apie 20 parapijų) vizitacijos

¹⁰ Lietuvos katalikų bažnyčios kalendorius žinynas 1993, Vilnius, 1993.

¹¹ M. Paknys, *Mecenatystės reiškiny XVII a. LDK*, Vilnius, 2003, p. 150–211.

šiuo metu žinomos šios: 1700 m. Alvito – LVIA, f. 694, b. 3972; 1782–1784 m. Pabaisko – f. 699, ap. 1, b. 3488; Ukmergės – f. 694, ap. 1, b. 3507 ir f. 694, ap. 1, b. 3998; 1797 m. Kupiškio – VUB, f. 57, b. 53, Nr. 1226; Trakų – LVIA, f. 694, ap. 1, b. 1279 ir 4019. Vienas iš seniausių Vilniaus vyskupijos vizitacijų inventorių, apimančių 1662–1675 m., yra „Inventarium ecclesiarum dioecesis Wilnensis“, saugomas LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3970 ir kt.

Vizitacijų metu paprastai buvo nurodoma parapijos įsteigimo data ir fundatoriai, bet tuo patikėti galima tik tuomet, kai yra pridėta akto kopija arba duomenis galima patvirtinti kitais dokumentais.

Fundaciniai aktai yra rašyti pergamentuose; originalai – popieriuje su parašais ir antspaudais, kopijos – parapijų dokumentų registruose, kur nurodyta dokumento data ir nusakytas akto turinys.

Fundacijas skirdavo karaliai valstybės žemėse. Tokios fundacijos vadinamos privilegijomis. Iniciatyvą rodė valstybės žemių laikinieji valdytojai tįjūnai arba laikytojai. Jų pageidavimu atvykę karaliaus revizoriai išskirdavo dalį valstybės žemės ir sudarydavo jos inventorių. Karalius privilegija aprobuodavo ir pareikšdavo savo intencijas bei pageidavimus. Patronato teisę valdovas pasilikdavo sau. Šis teiginys liudijamas karaliaus **Vladi-slovo** IV 1644 m. birželio 17 d. privilegijoje, duotoje Vilniaus prieglaudai, įsteigtai prie Švč. Trejybės bažnyčios. Privilegijoje pasakyta, kad karalius tai daro pagal „mūsų patronato aukščiausią teisę, kuri mums duota visoms bažnyčioms ir prieglaudoms mūsų karališkuosiuose dvaruose“ (LM, 114, l. 589).

Darbas neapima nei vienuolijų, nei Vilniaus vyskupijos parapijų, dabar esančių Baltarusijos teritorijoje, taip pat XIX a. pirmosios pusės fundacijų. Siekiama atskleisti fundatoriaus-filantropo mąstyseną ir intencijas. Į darbo tikslą neįeina parapijų bažnyčių statyba ar jų perstatymas, o tik fundaciniai dokumentai ir jų likimas.

Metodika. Fundacijose esamą istorinę medžiagą reikia sisteminti ir klasifikuoti. G. **Blašćikas** išvardijo 11 fundacijos elementų. Tačiau jo nurodytus elementus būtų galima sutraukti į 4 dalis:

1. *Žemė* su joje gyvenančiais žmonėmis ir be jų, miškai, vandenys. Iki Valakų reformos bažnyčiai buvo dovanojami žmonės (*homines, colonos, kmetones*), suprantama, su jų dirbama žeme ir prievolėmis nuo žemės. Po Valakų reformos aukojama žemė valakais (*mensos*). Buvo išskiriama ir vien žemė būsimam palivarkui (*curiola* arba *praedium*). Dovana bažnyčiai buvo ir žmonės be žemės (*servi, obnoxii, mancipii*), t.y. bernai. Reikia pasakyti, kad tai bu-

vo to meto krašto ūkio sistema, ūkininkavimo būdas, pragyvenimo šaltinis. Bažnyčia niekuo nesiskyrė.

2. *Pinigai*, kaip ir žemė, buvo skiriami klebonui. Bet pinigai buvo skiriami tiesiogine išmoka, vekselis (*oblig*), savas ir svetimas, paskolinti pinigai kitiems. Stambesnės sumos paprastai buvo užstatomos dvarais arba kasmet išmokamais nuo skirtos sumos procentais ir tik po fundatoriaus mirties buvo išmokama visa suma.

3. *Dešimtinė* natūra nuo visų rūšių javų ir net gyvulių. Dešimtinė buvo žinoma nuo *Jogailos* laikų. Ją mokėjo ne bažnytinės beneficijos, o viso fundatoriaus dvaro ar net jo dvarų žmonės. Dešimtinė Lietuvoje neprigijo. Ją pakeitė vadinamoji kalenda. Pirmas man žinomas faktas, kai dešimtinė natūra buvo pakeista pinigais, yra 1532 m. *Žygimanto* I privilegijoje parašyta „nabranie dziesięciny groszem“ (dešimtinė surinkta pinigais)¹². Jau XVI a. valdovų privilegijose nustatoma nuo valako visiems parapijos žmonėms nuo 1 iki 6 grašių kalendos, surenkamos rudenį kartu su činšu. Kartais likdavo ir duoklė natūra.

4. *Propinacija*. Nesant valstybinio degtinės, kaip užfiksuota Mykolo *Lietuvio* (jos gamyba žinoma nuo XVI a. vidurio), monopolio, propinacija vertėsi dvarai. Privilegijose ir fundaciniuose aktuose dažnai pažymima, kad klebonams leidžiama turėti bravorus ir smukles. Tai tuomet buvo nemažas pajamų šaltinis, neretai pranokęs pajamas iš beneficijos.

Plati istorinė medžiaga – valdų inventoriai rodo, ar bažnytinė beneficija išliko šimtmečiais. Kita šio istorinio šaltinio dalis – bažnyčia, jos interjeras, klebonija, kiti pastatai mūsų straipsnyje nepanaudota. Fundaciniai aktai teisiniu požiūriu nevienodi. Plačiausiai paplitęs dokumentas *fundatio* – aprūpinimas, skirtas parapijos klebonui. Fundacinio akto atnaujinimas buvo vadinamas *renovatio*, o papildoma fundacija – *dotatio*. Valstybės žemėse fundacijas teikė valdovas ir patvirtindavo jas savo privilegija. Skiriamos pinigų sumos vadintos *legacija*. Teisė susigrąžinti funduotą sumą vadinta *viderkaufu*, gautos sumos paliudijimas – *kvitacija*, o nuosavybės garantavimas nuo netikėtų įvykių – *asekuracija*, jos pavedimas kitam asmeniui – *korboracija*.

Bažnyčių statymo ir jų fundavimo statistika rodo krikščionybės Lietuvoje plitimo etapus. XV a. parapijų buvo apie 70. Iki reformacijos jų atsirado dar 80, o XVI a. antrojoje pusėje prisidėjo tik 30. XVII a. atimta iš reformatų užgrobtosios ir naujai pastatyta dar apie 110. XVIII a. paplito parapijose fili-

¹² VUB, f. 57, b. 53, Nr. 1378, l. 246.

jos ir altarijos atokesnėse nuo parapijų centrų vietovėse. Parapijų pagausėjo iki 180.

5. *Patrociniųjos*. Parapinių bažnyčių ir jų filijų vardai ir altorių paveikslų pavadinimai nukelia mus į meno pasaulį. Patrociniųjų paplitimas platesnėje teritorijoje leidžia daryti ir apibendrinančias išvadas. Antai XVI–XVIII a. Lietuvos parapijų patrociniuose dominuoja Švč. Mergelės **Marijos** vardas (113), toliau eina Nukryžiuotojo **Jėzaus** (63), Švč. Trejybės (45), Archangelo Mykolo (30), Dievo Apvaizdos (9), dar toliau – apaštalų, evangelistų ir kitų šventųjų vardai.

Kiekviena fundacija bažnyčiai pagal kanonų teisę buvo galima tik su bažnytinės vyresybės sutikimu. Vyskupai ir kapitulų nariai patys teikė ne daug fundacijų. Daugiausia jų teikė valdovai valstybės žemėse ir bajorai, šie nuo XVI a. pabaigos net perėmė iš valdovų iniciatyvą – G.**Blaščko** skaičiavimu, Žemaičių vyskupijoje iki 1613 m. karaliai suteikė 23 parapijų fundacijas, o bajorai – 44.

Intencijos. Fundaciniuose aktuose yra išdėstyti motyvai, kokia intencija kuriama parapija ar jos filija, altarija. Dažniausia intencija – „didinti Visagallo Dievo garbę“ arba „gelbėti žmonių sielas“. 1421 m. **Vytautas**, funduodamas Veliuonos parapiją, pareiškė, jog „rūpinasi savo valdinių sielomis“. Karalius **Žygimantas I** „dvasingumo pažadinimo intencija“ 1542 m. per Vilkijos dvaro valdytoją Aleksandrą **Palubinskį** fundavo Vilkijos bažnyčią. 1590 m. karalienė **Ona Jogailaitė** „visų parapijos žmonių sielų gelbėjimo intencija“ fundavo Palangos parapiją. Dievobaimingiausias karalius **Zigmantas III Vaza** steigė daug parapijų Žemaitijoje su intencija, „kad mūsų valdinių sielų neliktų sužeistos“ arba norėdamas „plėsti Viešpaties garbę ir gelbėti žmonių sielas“ ir įpareigodavo klebonus „žemaitiškai skelbti Dievo žodį“. Rietavo parapijos 1626 m. fundaciniame akte **Zigmantas III Vaza** pareiškė, kad, būdamas palankus dievobaimingam dvaro valdytojui Aleksandriui **Masalskiui**, nutaria „kuo labiau išplėsti Dievo garbinimą“ ir todėl aprobuoja **Masalskio** prašymą. 1626 m. karalius **Zigmantas III** taip pat patvirtino Žemaičių seniūno Jeronimo **Valavičiaus** Žarėnų parapijos fundaciją ir įpareigojo jos kleboną žemaitiškai skelbti Dievo žodį bei teikti sakramentus. Karalius **Zigmantas III** įpareigojo ir Radviliškio kleboną „plėsti Viešpaties garbę ir gelbėti žmonių sielas“, o 1617 m. Alvito kleboną – daryti viską, kad „valdinių sielų neliktų sužeistos“.

Bajorų fundaciniai motyvai buvo savanaudiškesni. Beveik visuose aktuose yra jų teiginys, jog norima pakeisti laikinus ir žemiškus dalykus per

gerus darbus į amžinuosius ir pelnyti sau amžiną pomirtinį gyvenimą arba permaldauti įžeistą Dievo Didybę ir Jam atsilyginti už savo begalines nuodėmes. Fundacijose sakoma, kad siekiama didinti Dievo garbę ir rūpintis sielų sveikata. Žemaičių vyskupas Steponas [Giedraitis](#) 1783 m. pranešime į Romą rašė, kad jo vyskupijos visų bažnyčių zakristijose yra šv. Mišių sąrašai nurodant mėnesį ir dieną, kai kunigai „ad mentem fundatorum et benefactorum absolvi debeant“ (už fundatorių ir geradarių sielas privalo mels-tis) ir laikomasi griežtai, ką patvirtina dekanų ir generalinės vizitacijos (Relationes, I, 436). Tą patį teigė ir Vilniaus vyskupas [Zenkavičius](#): „ut in sacristiis omnium eclesiarum extit tabella missarum pro fundatore et benefactoribus“ (kad visų bažnyčių zakristijose būtų mišių už fundatorius ir gerada-rius lenelės) (Relationes, I, 197).

1499 m. Šėtos bažnyčios fundaciniame rašte Bogdanas [Petkovičius](#) rašė: „dalykus netikrus ir išnykstančius tikiuosi pakeisti į amžinus ir vietoj laikino turėti amžiną gyvenimą“¹³. 1514 m., funduodamas Šiaulėnų bažnyčią, Mikalojus [Stankevičius-Butrimavičius](#) samprotavo šitaip: „Papuošą savo sielą gerais darbais noriu atiduoti į savo Kūrėjo rankas“ ir toliau: „kiekvi-nas, palikęs laikinus dalykus ir aprengtas gedulo rūbais, pasiima su savimi tik gerus darbus“¹⁴. 1526 m. vasario 23 d. Vilniaus vyskupo [Jono](#) fundacinia-me akte buvo paimtas posakis iš Evangelijos: „commutare pro terrenis cae-lestia, pro caducis et perituris aeterna“ (iškeisti žemiškus dalykus į dangiš-kus, laikinuosius ir praeinančius – į amžinuosius)¹⁵. 1792 m. Benediktas [Adomavičius](#), funduodamas Sedos bažnyčią (filija Skuodo grafystėje) sakė norįs padėti mirusiųjų sieloms ir „laikinus turtus, garbės dalykus, kurie lai-kui bėgant išnyksta iš žmonių atminties, geriau permaldauti įžeistą Dievo Didybę didinant Jo šventą garbinimą ir Jo patikėtus mums turtus atiduoti ir įsigyti Jo amžinuosius pažadus“¹⁶.

Patrimonia Christi (bažnytinė nuosavybė). Fundacija turėjo aprūpinti kleboną ir jo bažnyčios tarnus pastoviomis pajamomis. Fundatoriaus dova-na buvo neliečiama. Bažnytiniai sinodai grasino ekskomunikos bausme už bažnytinių žemių grobimą ir smerkė tuos, kurie nesumoka nustatytų prie-volių. Nuostatus rašė patys vyskupai arba jų pasiųsti bažnytinių žemių re-vizoriai. Ir vis dėlto bažnytinė beneficija nebuvo saugi. Ji buvo nuolat pažei-

¹³ MAB, f. 256, b. 2, b. 2890.

¹⁴ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 849.

¹⁵ LVIA, f. SA, b. 14985, l. 2203–2205.

¹⁶ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 441.

džiama: ją savinosi valstybės žemės laikinieji valdytojai, kaimynai, „eretikai“, o klebonai neatlikdavo inventorinių prievolių. Karalius Jonas **Kazimieras** 1650 m. net paskelbė žemaičiams universalą „na obronę dobr duchownych“ (bažnytinių dvarų gynyba)¹⁷. Bylas dėl bažnytinių beneficijų grobimo sprendė dvasininkų konsistorijos teismas, pasaulietiniai pavietų teismai ir Lietuvos Tribunolas. Parapijų knygos ir jų dokumentų registrai rodo, kad tokių bylų buvo daugybė¹⁸. 1614 m. Kauno parapijos klebonas per teismą atsiėmė iš vietos bajorų Vaištoriškių (Kleboniškių) palivarką¹⁹. 1616 m. rugpjūčio 1 d. karalius **Zigmantas III Vaza** Varšuvoje parašė Rumšiškių klebonui Mykolui **Pečkovskiui** raštą ir paklausė jį, kodėl apleido bažnyčios reikalus, o jos žemes be priežiūros išsidalijo nežinia kas. Karalius pareikalavo grąžinti funduotus 8 valakus žemės Rumšiškių bažnyčiai. Tai įvykdyti turėjo LDK maršalkos žmona Rumšiškių valdytoja Ona **Radvilienė**²⁰. 1617 m. Šiaulių parapijos klebonas Petras **Tarvainis** teigė, kad patyręs didelę skriaudą dėl užgrobto pievų, pažeistų žemės ribų ir atimtų iš bažnyčios valdinių²¹. 1646 m. liepos 9 d. karalius **Vladislovas IV** išpėjo Balninkų seniūną dėl daromos skriaudos klebonui ir dėl to, kad pasisavino keletą valakų žemės, skirtos klebono palivarkui²². 1648 m. kovo 7 d. klebonas protestavo prieš seniūną Holčurą, kuris atėmė bažnyčios beneficiją²³. 1739 m. Gargždų bažnyčios žemę savinosi administratorius **Dembovskis**²⁴. 1777 m. Kulių klebonas Antanas **Rimkevičius** bylinėjosi su Plungės seniūnu Benediktu **Karpiumi** dėl bažnytinės žemės²⁵. Daug panašių atvejų aptikdavo parapijų vizitatoriai ir suteikdavo klebonams pagalbą. Žasliuose daug dirbamos žemės ir pievų užgrobė Gabrielius **Oginskis**, o Širvintose kaimynai dalijosi parapijos žemes²⁶. Parapijų patronai prižiūrėjo, kad nebūtų pažeistos jų fundacijų sąlygos. Signalą duodavo vietos klebonai ar net vyskupas.

¹⁷ Lietuvos Metrika, b. 123, l. 238.

¹⁸ LVIA, f. 696, ap. 2, b. 2 ir VUB, f. 57, b. 53. Ramygala –1594, f. 57, b. 53, Nr. 1378, l. 331; Upninkai –1644, ten pat, l. 249; Rūdninkai –1743, l. 13; Dubingiai – 1643, l. 272a prieš evangeliką Radvilą ir kt.

¹⁹ LVIA, f. 696, ap. 2, b. 809, l. 56a–57.

²⁰ MAB, f. 43, b. 204, Nr. 282, l. 313.

²¹ LVIA, f. 696, ap. 2, b. 799, l. 24.

²² Ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 320, l. 15.

²³ Ten pat, l. 3.

²⁴ Ten pat, b. 333, l. 42–43; f. 696, ap. 2, b. 1133.

²⁵ VUB, f. 57, b. 54, Nr. 195.

²⁶ Ten pat, Nr. 191.

Pažeidimų darė ir bažnytinių beneficijų valdiniai. Jie dažnai nevykdė uždėtų inventoriuose minimų prievolių. 1572 m. Daugų klebonas pasiskundė, kad valstybės dvarų Daugų, Varėnos, Perlojos valstiečiai nemoka kalendos. Karalius **Žygimantas** Augustas reagavo greit ir paliepė mokėti kalendą pagal seną paprotį²⁷. 1609 m. vasario 28 d. Ariogalos klebonas pranešė valdovui, kad parapijos žmonės apleido bažnyčią, jos neremontuoja, nedengia stogo. Karalius **Zigmantas Vaza** paliepė tijūnui Sebastijonui **Kenstartui** remontuoti bažnyčią ir pridūrė: „Dievo garbei funduotos mūsų protėvių ir mūsų bažnyčios negali sunykti“²⁸. Karalius **Zigmantas Vaza** 1613 m. paragino Aleksandrą **Palubinskį** Gargžduose mokėti klebonui dešimtinę, kaip pažymėta fundaciniame akte²⁹. 1676 m. rugpjūčio 24 d. karalius Jonas **Kazimieras**, sužinojęs iš Žemaičių vyskupo, kad jo Šiaulių ekonomijos bažnyčios dėl to, kad neprižiūrimos, sunykusios (*znaczna ruina*), paliepė ekonomijos valdytojui saugoti bažnyčią³⁰. Kai 1676 m. Švėkšnos klebonas Vladislovas **Giedraitis** pasiskundė vyskupui, kad valstiečiai neatlieka jam prievolių, vyskupas **Kazimieras** Pacas tuoj pat reagavo ir paskelbė Nuostatus³¹. 1700 m. vizituota Vištyčio parapija ir joje rasta tragiška padėtis. Bažnytinė beneficija buvo miestiečių išgrobstyta. Klebonas neturėjo nė vieno valstiečio. Jį vizitavę Alvito klebonas ir Alvito dekanas nusprendė grąžinti klebonui iš fundacijos bent po 6 grašius nuo valako žemės³².

Didžiumą bylų dėl bažnytinių beneficijų užgrobimo sprendė Lietuvos Tribunolas. Bet jo bylos yra išlikusios tik po 1610 m. Vilniaus gaisro. Tribunolo bylos nėra ištiesai išnagrinėtos. Belieka tenkintis jų aktų išrašais, esančiais parapijų archyvuose.

Jurbarko katalikų bažnyčia pagal 1502, 1555 ir 1593 m. fundacijas ir dotacijas buvo atimta iš „eretikų“ ir grąžinta katalikams³³. 1609 m. rugpjūčio 11 d. Žemaičių kanauninkas Jonas **Kazakevičius** Tribunolo sprendimu atgavo (*pozyskat*) iš Jono **Gruževskio** buvusią katalikų bažnyčios beneficiją – Poviliškių ir Mingeliškių žemes, kurias visi vadino Šilu, ir atvėrė Kelmės katalikų bažnyčios duris³⁴. Vilniaus vyskupas Eustachas **Tiškevičius** ir Lietuvos etmonas Kristupas **Radvila** susitarė, kad bus grąžinta katalikams Kėdainių

²⁷ MAB, f. 43, b. 204, Nr. 269.

²⁸ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 1449, l. 5.

²⁹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 333, l. 36,38.

³⁰ LVIA, f. SA, b. 14970, l. 1645.

³¹ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 455, l. 19–20.

³² LVIA, f. 694, ap. 1, b. 3972, l. 49.

³³ LVIA, f. 525, ap. 8, b. 540, l. 3–4.

³⁴ Ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 366, l. 95,97,153; SA, b. 14773, l. 168–175.

bažnyčia ir klebonija. Tačiau byla tęsėsi Lietuvos Tribunole dar ir 1627 ir 1629 m.³⁵ 1622 m. rugsėjo 9 d. Tribunolo dekretu jau sufraganas Jonas [Kazakevičius](#) „recuperavit ab heresi“ (grąžino iš eretikų) Šiluvą³⁶. 1656 m. Ukmergės pilies teismo sprendimu grąžinta katalikams Vyžuonų bažnyčia. Bet to neužteko. 1659 m. spalio 3 d. Vilniaus kapitula išskėlė bylą dėl Vyžuonų ir Alantos bažnyčių. Bet tik po 100 metų – 1757 m. kovo 5 d. Tribunolo dekretu katalikai atgavo Vyžuonų bažnyčią ir jos beneficiją³⁷. Radvilos buvo atėmę ir Saločių bažnyčiai priklausiusias žemes. 1643 m. rugpjūčio 20 d. Tribunolo sprendimu [Radvila](#) privalėjo grąžinti bažnyčiai žemę, kurioje ji stovėjo, ir 6 margus miestelyje. Bet jis negrąžino bažnyčiai kaimų, o vietoj jų skyrė 5 tūkstančius auksinų klebonui nupirkti Tauprių palivarką³⁸. Dėl Papilio bažnyčios beneficijos 1717 m. vyko byla Upytės pavieta teisme. Bet Papilio bažnyčia buvo atimta iš kalvinistų tik 1719 m. gruodžio 16 d. pagal Tribunolo dekretą³⁹. Biržų katalikai tik 1616 m. atgavo iš kalvinistų savo bažnyčią, ją restauravo, o 1692 m. gavo iš Liudvikos Karolinos [Radvilaitės](#) leidimą ją funduoti⁴⁰. Dubingiuose klebonas 1643 m. atgavo kadaise dar Radvilų katalikų funduotą bažnyčią. Klebonas sumaniai panaudojo išrašus iš Vilniaus vyskupijos archyvo⁴¹. Kurtuvėnuose „eretikai“ atėmė Mikalojaus [Jaugelevičiaus](#) 1498 m. fundaciją. Kurtuvėnų klebonas bylinėjosi su Kotryna iš Gruževskių [Karpine](#) ir 1638 m. pasiekė sau palankų Tribunolo dekretą⁴². Liolių bažnyčios žemes užgrobė Vaitiekus [Simaška](#). Bylą su juo katalikai pradėjo 1627 m. 1656 m. birželio 25 d. karalius Jonas [Kazimieras](#) grąžino Videniškių vienuoliams kanauninkams Giedraičių fundaciją, kurią buvo atėmęs Jonušas [Radvila](#). Jis esą „puolė dvasininkų dvarus“⁴³. 1657 m. sausio 4 d. Svėdasų sboras buvo paverstas katalikų bažnyčia po klebono Sebastijono [Pikelio](#) intervencijos⁴⁴. 1783 m. vizitacijoje pasakyta, kad Žeimių bažnyčia 1631 m. buvo atimta iš kalvinistų⁴⁵. Kaip minėta, Papilio bažnyčia (Biržų filija) 1719 m. gruodžio 16 d. Tribunolo (Minsko sesijoje) sprendimu buvo grąžinta katalikams⁴⁶.

³⁵ VUB, f. 4, b. 16025, 18042.

³⁶ *Codex Medicensis*, t. 1, Nr. 55.

³⁷ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 497.

³⁸ Ten pat, b. 437.

³⁹ VUB, f. 57, b. 53, Nr. 915 ir LVIA, f. 1671, ap. 4, Nr. 322, l. 52–53.

⁴⁰ VUB, f. 57, b. 53, Nr. 1378, l. 270.

⁴¹ Ten pat, l. 272a.

⁴² LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 374, l. 73–81.

⁴³ LM, b. 131, l. 229.

⁴⁴ LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 451, l. 85.

⁴⁵ Ten pat, f. 694, ap. 1, b. 3507, l. 32.

⁴⁶ Ten pat, f. 1671, ap. 4, b. 322, l. 52–53.

Prijungus Lietuvą prie Rusijos caro valdžia iš pradžių sugriežtino bažnytinių beneficijų naudojimą, o paskui ir jas panaikino. 1800 m. gruodžio 11 d. Peterburgo valdžios spaudimu katalikų vyskupai Liudvikas **Siestrencevičius**, Jonas **Benistevskis** ir Juozapas **Byškovskis** uždraudė dvasininkams be monarcho leidimo disponuoti beneficijomis. Jie leido dvasininkams apskusti savo vyskupų sprendimus katalikų departamentui Teisingumo kolegijoje Peterburge. Vyskupams leista į dvasines pareigybes tik pateikti kandidatus tam pačiam departamentui, o šis galėjo juos pristatyti Senatui⁴⁷. Vilniaus vyskupas pranešė savo vyskupijos dekanams ir klebonams Vilniaus gubernijos valdžios 1803 m. sausio 10 d. (Nr. 167) potvarkį, kad griežčiausiai įsakytų 1795–1796 m. revizijos metu surašytose bažnytinėse žemėse „aby żaden z nich“ (klebonas) nieważył się nadawać prawa wolności włościanom“ (kad joks klebonas nedrįstų suteikti valstiečiams laisvės)⁴⁸.

Lietuvoje žmonių laisvės balsai net sunkiausios baudžiamos laikais buvo ir valdžios deklaruojami. Turiu mintyje karaliaus Jono **Kazimiero** 1653 m. vasario 14 d. raštą, kuriame pasakya: „wolno poddanym j.k.m. gdzie chcąc odejść“ (valstiečiams galima kur nori išeiti)⁴⁹. Buvo reikalaujama tik nepalikti tuščios trobos, užsėti rugių lauką, sumokėti skolas ir mokesčius ir dvarui 1 auksiną. Ar nebus tai, kad visuotinai paplitęs toks žmonių laisvės supratimas ėjo iš karaliaus rūmų arba valdovas pasinaudojo iš seno Lietuvoje paplitusiu papročiu. Bažnyčia šiuo požiūriu nebuvo išimtis.

Išvados. 1. Šis straipsnis yra pateikiamas kaip įvadas į buvusių Vilniaus ir Žemaičių vyskupijų XV–XVIII a. parapijų fundacinių aktų publikaciją. Ji pateikiama lentelėse, kur pažymimas fundatorius, data, fundacijos turinys ir archyvų šifrai.

2. Valstybės žemėse parapijų fundatorius buvo valdovas. Jo privilegija išskirdavo iš valstybės žemės bažnytinę beneficiją – *patrimonia Christi*. Valdovo atsiųsti revizoriai nustatydavo bažnytinės valdos ribas ir parengdavo įvedamąjį raštą. Žemės valdytojas – tįjūnas ar seniūnas – rodė tik iniciatyvą kurti parapiją. Kartais jis išreikšdavo tą iniciatyvą raštu.

Didikų fundacijos savo žemėse vyko pagal panašią procedūrą. Tik čia vyskupas siuntė revizorius bažnytinei beneficijai išskirti ir nustatyti jos riboms. Vyskupas prižiūrėjo, kad bažnyčiai skirtos žemės ir kitų pajamų pakaktų klebonui ir jo tarnams išlaikyti.

⁴⁷ Ten pat, f. 694, ap. 1, b. 4555.

⁴⁸ VUB, f. 203, b. 2, l. 2a–3.

⁴⁹ Iš Pašušvio bažnyčios dokumentų – LM, kn. 129, l. 17.

3. Valdovų fundacijos parapijoms dominavo XV–XVI a., bet XVII–XVIII a. iniciatyvą iš valdovų perėmė didikai ir vidutinė bajorija. Valdovai pasitenkindavo jau įkurtų parapijų globa, jų dotacijomis ir klebonų prezentacijomis vyskupui arba vadinamąja kolicija.

4. Bajorus pastūmėjo steigti parapijas šie veiksniai: a) potridentinė Katalikų Bažnyčios pergalė Lietuvoje; b) 1635 m. konstitucija, leidusi bajorams užrašyti žemę bažnyčioms; c) uolių vyskupų raginimai; d) bendras tikėjimo suaktyvėjimas.

5. Bažnytinės beneficijos, nepaisant visų bylų dėl jų grobstymo, išliko ir buvo didinamos ne tik parapijoms, bet ir jų filijoms bei altarijoms. Parapijos buvo steigiamos atokesnėse nuo miestų vietovėse, net kaimuose.

6. Nėra duomenų, kad bažnytinėse žemėse būtų buvusios sunkesnės baudžiauninkų prievolės negu pasauliečių valdose. 1669 m. Vilniaus vyskupijos kanauninkas A.K. [Beynartas](#) paskelbė parapijoms „non gravet oneribus et exactionibus, sed iuxta antiquam Domini Tyszkiewicz olim ep. Vilmensis ordinationem“ (neapsunkinti naštomis ir prievolėmis, bet [rinkti] pagal seną kadaise Vilniaus vyskupo nurodymą) (LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 471, l. 272), t.y. reikalavo saugoti senąsias prievoles, ko labiausiai norėjo visų laikų baudžiauninkai.

7. Bažnyčios globoje iš fundacijų parapijoms liko išlaikomos mokyklos ir prieglaudos. Suprantama, kad jų padėtis buvo vargana. Bet tai priklausė ne vien nuo klebono beneficijos ar jo gerų norų. Daug padėti galėjo ir parapijų žmonės vadinamosiomis aukomis.

8. Dešimtinė Lietuvoje neprisigijo. Vietoj jos atsirado kalenda. Didelis fundacijos papildymas buvo Lietuvoje paplitusi pusiau prievartinė kalenda – kalėdojimas, t.y. kartą per metus renkama parama vietos bažnyčiai pinigais ir natūra, taip pat aukos bažnyčiai. Fundaciją sudarė taip pat suteikiama suma ir procentai nuo jos. XVIII a., plintant propinacinei teisei, ji buvo realizuojama per smukles ir bravorus.

Autorius ir toliau tyrinėja Lietuvos parapijų fundacijas (konkrečiai – Vilniaus vyskupijos).

Žemaičių vyskupijos parapijų fundacijos XV–XVIII a.

*15

Parapija ir bažnyčios patrocinijs	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Velesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
Čekiškė Švč. Trejybės bažnyčia	Jurgis Mackevičius ir Giedavga	1625.VI.29	Šedvydžių k. 9 valakai			Smuklė	1789 m. inv. Šedvydžių k. Smuklė ir palivarkas	Kopija	LVIA, f. 525, ap. 8, b. 94, l. 37–38; f. 696, ap. 2, b. 2, l. 528–532
	Dotacija Jarošo Valavičiaus	1627.I.4	1 valakas						
Endriejavas (Vaitkaičiai) Šv. apaštalo Andriejaus bažnyčia	Andrius Radzevičius	1784.V.6	1 valakas ir 8 margai	6% nuo 1000 talerių				Kopija	LVIA, SA, 14789, l. 933
Gintališkė Šv. Mato nauja bažnyčia	Mykolas Pocijus	1782.II.9 patvirtinta 1784.IX.19 vyskupo Stepono Gedraičio	8 margai	% nuo 1000 auksinų	3 statinės rugių, miežių ir avių iš dvaro		1791 ir 1806 m. inv.	Originalas su raudono vaško antspaudu	LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 341, l. 47
Grinkiškis Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia	Darata Vainaitė-Bialozorienė Zigmanto III konfirmacija	1618.IV.4	Baisogalos teritorijoje Eitvilių k. 6 valakai Juodupių k. 5 valakai					Kopija	LM, 95, l. 76
Kantaučiai Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčia	Kristupas Štukšta, Biržinėnų tijųnas	1692.VI.11	Dziuginėnų ir Zalepūgų kaimai			Be teisės turėti smuklę	Inv. 1735; inv. 1786	Registras Kopijos	LVIA, f. 696, ap. 2, b. 2, l. 199–200; f. 1671, ap. 4, b. 358, l. 140 ir SA, 14559, l. 1066. 1761 m. Kantaučių klebonas
Kartena Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia	Mikalojus Sapięga	1619.VII.8 1639.IV.27 patvirtinta 1639.VI.27 dotacija	Palivarkas Drakiškių ir 14 valakų Kondratiškių arba Abakų k.				Inv. 1647, 1691, 1798 m.	Registras Originalas	f. 696, ap. 2, b. 2, l. 418; f. 1671, ap. 4, b. 360
Klovainiai Švč. Trejybės bažnyčia	Jeronimas Valavičius ir Zigmanto III konfirmacija	1624.III.8, 9	18 valakų Laipuškių k.					Registras	f. 696, ap. 2, b. 2, l. 472

LIETUVOS PARAPIJŲ FUNDACIJOS XV–XVIII A.

91

Parapija ir bažnyčios patrociniija	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Velesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
Kražiai Šv. Mykolo bažnyčia altarijos	Jokūbo Giedraičio statyta, o funduota Kotrynos Mantvydienės ir Kotrynos Giedraitienės	1478.VII.12	1 baudžiauninką Kinčių ir 2 pievas		Dešimtinė iš dvarų: Kražių, Varnių, Karklėnų, Biržinėnų, Juodlaukio, Kaplaukio, Kryžlaukio kasmet po 2 jaučius ir 3 paršus		1806 inv., 132 valakai 1843 m. sekularizuota 138 valakai	Kopija 1666.II.5	LVIA, SA 14691, I. 278-279; MAB, f. 256, b. 3918
	Jonas Kešgailaitis	1485					Kopija	SA, 14561, I. 42-43; f. 696, ap. 2, b. 2, l. 54;	
	Jurgis Kniežuševičius Andrius Rakavičius Vysk. Virbickis	1488 1534 1566						Registras Kopijos	f. 525, ap. 8, b. 514; MAB, f. 256, b. 3944
Kuliai Šv. Stanislovo koplyčia su pastoviais gyvenančiu kunigu prie Plungės parapijos	Karalius Vladislovas IV	1644.III.26	6 valakai Kulių vienkiemyje					Kopijos	LM, 114, I. 530/115, I. 317 a
	Gandingos tįjūnas Stanislovas Voina	1664.IV.23	5 šeimos (vardijama), 1 valakas pievų						
Kursėnai Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia Altarija	Kazimieras Kutautis (Kutowc)	1710.IV.20	Vaitkaičių, arba Kiecinų, dvarelį Biržinėnų paviete					Kopijos	LVIA, f. SA, b. 14703, I. 483;
	Konstancija Rumševičienė	1710.V.11	Papelkių dvarelis (Zoyginie)						LVIA, f. SA, b. 14505, I. 709
Laukuva Šv. Kryžiaus Atradimo bažnyčia	Adomas Kelpša ir karalius	1655.V.1	Nuo Tverų tįjūnijos atskirta žemė 10 valakų Eidininkų k.					Kopija ir registras	LM, 129, I. 602 ir f. 696, ap. 2, b. 2, l. 2-14
	Jonas Kazimieras	1655.V.20 ir 1655.VII.13							
Nemakščiai Švč. Trejybės bažnyčia altarija	Seniūnas Jarošas Valavičius , o konfirmacija Vladislovo IV	1634.V.5 1637.VI.18 ir 1638.V.5	Is Viduklės tenutos 9 valakai Papelkių, Paklevių ir Kundročių k.			Malūnas ir smuklė	1677, 1724 vizitacijos	Kopijos	LVIA, f. SA, b. 14793, I. 841; f. 696, ap. 2, b. 2; SA, b. 14743, I. 83-86;
	Vaitiekus Bartkevičius	1701.VIII.7	Vardija 7 pirktus dvarelius						SA, b. 14743, I. 83-86.
Pakražantis Švč. Mergelės Marijos bažnyčia (Plungės parapijos filija)	Bonaventūra Koštutis su žmona Marijona iš Kiaunarskių	1767.IV.18	24 margai ariamos, 8 margai pievos, 15 margų miško	1000 talerių				Kopija	LVIA, SA, b. 14799, I. 903, b. 140, I. 133

Parapija ir bažnyčios patrociniija	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Vėlesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
Panevėžys Šv. Petro ir Povilo parapija	Karalius Aleksandras (Ramygalos parapijos kopyčia) Zigmantas III Vaza	1503.IX.7					Kopijos	LM, 99, l. 305, MAB, f. 256, b. 3030	
		1629.III.24	Steckeliškės, Staniūnų ir Daukiškių kaimai						
Šaukotas Švč. Trejybės bažnyčia	Simonas Petras Herubavičius	1773.VI.12	Sokmedžių palivarkas, Gincų k. ir 28 margai prie kapinių	10 000 auksinų			Originalas ir kopija	LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 461	
Pušalotas Šv. Petro ir Povilo bažnyčia altarija	Karalius Vladislovas IV leido funduoti Gulbinų laikytojui Jonui Koskovskiui Pranciškus Antanevičius	1639.III.11	4 margai žemės ir daržas	150 auksinų iš Gulbinų dvaro			Kopija	LVIA, SA, b. 15282, l. 794 ir b. 102, l. 829–830	
		1739.VI.25	Palivarkas Pamotėlė	2000 tūpų					
Salantai Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų bažnyčia dotacija Švč. Trejybės altarija	Mikalojus Pasanauskis (karaliaus sekretorius) Petras Pašolskis Kun. Pranciškus Vambutas	1630.VI.26	3 kaimai – 30 šeimų ir Skilandžių palivarkas			Inv. 1815	Kopijos ir registrai	LM, 103, l. 144–145, f. 1671, ap. 4, b. 442; f. SA, 14722, l. 391–392; f. 696, ap. 2, b. 2, l. 406; f. 525, ap. 8, b. 523	
		1687.X.8 1734.III.20; jo testamentas 1735.III.20	Is Vieکشnalių dvarelio 3 šeimos						
Smilgiai Nukryžiuotojo Jėzaus bažnyčia	Karalienė Liudvika Marija ir karalius Jonas Kazimieras	1655.II.4	Is Upytės ekonomijos 17 valakų Kikainių (Gikonių?) kaime ir 3 valakus Čelknuose, miestelio jurzdika			Smuklė „antiquitus do plebani nabežaca“	Originalas Liudvikos Marijos ir Jono Kazmiero. Kopijos ir registrai	LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 446, l. 58–59; f. 696, ap. 2, b. 2, l. 502	
		1661.VII.30							
Šiauliai Šv. Petro ir Povilo bažnyčia	Pakancleris Jeronimas Valavičius išprašė iš karaliaus Zigmanto III	1445m. ? ryšium su mūro bažnyčios statyba 1617.XII.7	Verdulių k., Gegužių k., 8 valakai su seimomis ir 19 tuščių valakų. Lieporiai – 38 valakai		Kalenda kaip Radviliškio b.		Kopija	LVIA, f. SA, b. 14786, l. 251, b. 14977, l. 1501, b. 14970, l. 1645	

Parapija ir bažnyčios patrociniija	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Vėlesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
filija Meškuičiuose	Karalius Jonas Kazimieras	1676.XII.22 konfirmuota 1681 Pranciškaus Sapiegos fundacija	Rupeikiai, Dapkūnai (kaimai)						
Tverai Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčia	Tverų tijųnas Elijas Ilgovskis Zigmanto III konfirmacija	1618.II.18 1618.III.14	Alko k. 61 valakas				Registrai	LVIA, f. 696, ap. 2, b. 2, l. 15, fundacinio akto nuorašas, f. 525, ap. 8, b. 1516, l. 16-17	
altarija altarija	Darata Narkevičaitė Jonas Narmantas	1693 1736.V.7 (testamentas)	Žemės (vardija)	2300 kapų grašių					
Viduklė Šv. Kryžiaus bažnyčia	Karalius Zigmantas III Adomas Blinstrubas (tėvo Kristupo testamentu papildymas)	1598 1729.VII.8	Pašaltuonio ir Užuomedžio k. Lauksminiškių palivarkas, Palapišiai (Palapisze)	9100 timpų	4 jaučiai metams	2 smuklės	Kopijos	LVIA, f. SA, b. 14796, l. 670-671 ir 14526, l. 130-131	
Vosiliškis (Aukštuoliai) Šv. Juozapo bažnyčia (prie Grinkiškio parapijos)	Juozapas Bilevičius su žmona Marija Bialozoraitė	1785.IV.1	3 margai žemės	5% nuo 1000 talerių			Kopija	LVIA, f. SA, b. 14790, l. 370-371	
Zapyškis Šv. Jono Krikštytojo bažnyčia	Povilas Sapiega Aleksandras Masalskis	1578.I.2 1632.VII.23	6 valakai Virbališkių k. ir 2 valakai tuščios žemės Pakeitė fundaciją į geresnę				1799 Virbališkių palivarkas Registrai ir kopijos	LVIA, f. 1671, ap. 4, b. 498; f. 525, ap. 8, b. 1450	

Parapija ir bažnyčios patrocinija	Fundatorius	Fundacijos data	Fundacijos turinys				Vėlesni inventoriai ir iliustracijos	Dokumento pobūdis	Archyvų šifrai
			Žemė, vandenys, miškai	Pinigai	Dešimtinė (kalenda)	Propinacijos teisė			
Žarėnai Šv. Stanislovo bažnyčia altarija	Jeronimo Valavičiaus činčo fundaciją patvirtino Zigmantas III Vladislovas IV	1626.XII.4 1635.IX.9 sukeista žemė 1646.VI.3	24 valakai Vismaldų k. Ir Užezdrų? k. 20 valakų, 2 ežerai, miestelyje 2 valakai	2000 auksinų			1622 1798 Vismaldų pali- varkas	Kopija Originalas	LM, 100, l. 496 f. 1671, ap. 4, b. 501, l. 3, MAB, f. 256, b. 4003 ir 4393
Žemalė Viešpaties Apreiš- kimo švč. Mergelei Marijai bažnyčia dotacija	Kazimieras Pilsudskis (jo pirmakiai pastatė bažnyčią) Antanas Gadonas motinos Semaškaitės pavedimu	1752.IX.30 1777.VIII.23	3 šeimas Mantvy- džių- Gudiškės k.	2000 prūsų timpų			Kopija	LVIa, SA, b. 117, l. 1405-1408 ir b. 14782, l. 164-165	

Įteikta 2004 m. kovo mėn.

THE FUNDING OF LITHUANIAN PARISHES IN THE 15–18th C.

Mečislovas Jučas

Summary

The aim of the article is to reveal the appearance of Catholic parishes and their branches and the history of their development in Lithuania in the 14–18th c. This question is not new. The scholar Samogitian Bishop Motiejus Valančius was the first to study it. His work was continued by Paulius Jatulis, Zenonas Ivinskis, Konstantinas Jablonskis, Jurgis Lebedys and Polish historians Jerzy Ochmański and Gżegoż Blaścik. But up to now, the facts in archives about the funding of parishes, especially in the Diocese of Vilnius, have not been exhausted. Relying on historical literature and data from archives, the author analyzes the newly researched acts of the funding of parishes and branches and dotation acts. The 17–18th c. was a period of founding branches. The initiative came from the middle gentry. The rulers after the death of Zigmantas Vaza were more inclined to use the right of *koliacija*.

The article is an introduction for further explaining the accompanying tables. The tables disclose the contents of the funding and dotations for parishes, i.e. land, grants of money, tithes. An attempt is made to name the philanthropists who donated wealth to the care of their spiritual subjects. In expanding the web of parishes and branches an effort was made to reduce the distances between parishes and make it easier for the subjects to fulfill their religious duties. The author wants to show that *cura animarum* – care for the souls – was the primary concern of the God fearing elite and the driving force for all the funding.

Thus, the aim of this work is to announce the as yet unknown providers of funds-philanthropists, to discuss the content of the funding and their fate by analyzing the reports of parish visitations and the inventories made by those conducting the visits.